

Список використаних джерел:

1. Бездрабко В. В. Управлінське документознавство. К. : Київський національний університет культури і мистецтв, 2006. 208 с.
2. Красніцька Г. Історія виникнення діловодства в Україні. URL: <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/297> (дата звернення: 23.04.2018).
3. Німчук В. В. Берестянні грамоти на Україні. «Мовознавство», 1992, № 6. С. 18-24.
4. Палеха Ю. І., Леміш Н. О. Історія діловодства. К. : Ліра-К, 2016. 328 с.

*Куц О. П., канд. філол. наук, доцент,
КВНЗ «Вінницька академія неперервної освіти»*

ХАРАКТЕРИСТИКА УСТАЛЕНИХ ЗВОРОТІВ І ШТАМПІВ У ДІЛОВИХ ДОКУМЕНТАХ ХХ СТОЛІТТЯ

Лексичний склад мови активно реагує на соціально-економічні зрушення в суспільстві, саме тому актуальними є дослідження продуктивності функціонування типових лексичних засобів упродовж різних етапів розвитку офіційно-ділового стилю української літературної мови.

Мовне забезпечення офіційного стилю передбачає використання таких лексичних груп: а) міжстильова лексика та фразеологія; б) напівтерміни – спеціально термінована і детермінована лексика, фразеологія та номеклатура; в) терміни різних галузей науки і виробництва; г) власне ділова – стилістично маркована – лексика та фразеологія [3].

Становлення офіційно-ділового стилю в українській мові відбувалося від березня 1917 року до початку 1920-х рр. і в період українізації 20-х – початку 30-х рр. Мова законів, розпоряджень влади, декретів різних форм української державності в першій третині ХХ століття орієнтувалася на загальноновживану українську мову. Документи цього періоду мають агітаційне, патетичне, публіцистичне звучання, у лексичному складі та в синтаксичній будові містять експресивно-художні засоби, що виразно, відрізняє їх від мови сучасних ділових паперів.

Розмовне мовлення суттєво впливає на адміністративно-канцелярський жанр офіційно-ділового стилю мови. У ньому було найменше спеціально маркованих лексичних одиниць, тому відчутної демократизації мовлення зазнала саме ця сфера спілкування. Як наслідок, дуже часто трапляються в документах діалектні слова й елементи просторіччя: *«Доводю до відому всіх Главків і Відділів Наркомосвіти, в тиждневий термін коби негайно представити до Центр. Коштористофінансового відділу Наркомосвіти, а також осіб, які проведені по закатегорічною ставкою, по слідуючій формі:...»* [4].

Ділова мова була перенасичена скороченими назвами установ, організацій, товариств та ін., переважна частина яких вимагала деталізації та розшифрування для широкого користувача. Наприклад: *держзгода* (державна згода), *д-т* (документ), *к-п* (колгосп), *начконь* (начальник конюшень), *попитзапит* і под. Поступово ці скорочення зникали й залишалися лише загальновідомі. З'являється багато нових термінологічних словосполучень: *платежеспроможний запит, відкриті збори, порядок дня, продовольчий комітет, питання державної ваги* тощо.

На кінець 20-х – початок 30-х років до мовного оформлення документації були висунуті вимоги – чітко висловлювати думку, використовуючи популярні форми для усіх видів документації. Утверджуються канцелярські штампи, різко зменшується кількість розмовних елементів, незрозумілих складноскорочених слів та аббревіатур. У документах починає переважати нейтральна ділова мова, яка має суттєві відмінності від мови діловодства 1917–

1920-х рр. Якщо основною тенденцією розвитку українського лексичного фонду офіційно-ділового стилю поч. 20-х рр. ХХ ст. було прагнення до відокремленості, то для другої половини 30-х рр. і пізніше актуальною стала орієнтація на спільні з російською мовою лексичні та словотвірні процеси.

До 50-х рр. ХХ ст. офіційно-діловий стиль зберігався у формі презентації усталеного шару ділової лексики. У наступні десятиліття (60–90 рр.) офіційно-діловий стиль розглядався спочатку як комплекс специфічних засобів різних рівнів стратифікаційного каркасу мови, а згодом виокремлюють способи відбору та організації мовних засобів у цьому стилі загалом. Отже, визначають такі характерні лінгвальні явища офіційно-ділового стилю 50–90-х рр. ХХ століття: 1) пряме засвоєння російського слова, терміна, фразеологізму, звороту тощо; 2) різноманітне калькування; 3) створення національної термінології за моделями російської [1].

До початку 90-х років в українській мові шляхом перекладу та калькування продукувалася значна кількість словосполучень, крилатих виразів і термінів російського ділового стилю, наприклад: *ленинские принципы партийного руководства* – *ленінські принципи партійного керівництва*; *бригады коммунистического труда* – *бригади комуністичної праці*; *автоматизация и механизация трудоемких работ* – *автоматизація і механізація трудомістких робіт*.

У цей період за сферою свого вжитку фразеологізми офіційно-ділового стилю можуть бути як термінологічні (вузького вжитку), так і загальноновживані (широкого вжитку). Серед термінологічних фразеологізмів, зокрема у сфері державно-ділового врядування, зустрічаємо стійкі словосполучення із галузі суспільно-політичної фразеології: *Ради депутатов трудящихся, диктатура пролетариата, соціалістична власність, капіталістична система, приватна власність, експлуатація людини людиною, органи державного управління, соціальне забезпечення, державний герб, органи державної влади, політична основа* та ін. [2].

Фразеологічний склад характеризується наявністю великої кількості фразеологічних сполук атрибутивно-іменного типу: *юридична особа, громадські організації, кооперативна організація, державна установа, державний орган, профспілковий комітет, професійні спілки, тимчасове перебування, майнові відносини, позовна давність, заробітна плата*; дещо меншою кількістю відповідних іменних сполук: *ради профспілок, місце осілости, виплата пенсій, виконання зобов'язань, прийняття пропозиції*; уживаністю складених термінів – назв організацій, установ, наприклад: *«Центральний Виконавчий Комітет і Рада Народних Комісарів Союзу РСР постановляють...»*.

На цьому етапі розвитку ділового стилю української мови стають продуктивними загальноприйняті штампи під час оформлення ділових документів. У низці випадків – це сталі сполучникові конструкції, або такі, що становлять стабільне поєднання службових слів з повнозначними, наприклад: *у зв'язку з відсутністю, у зв'язку з наявністю, за наявності, згідно з постановою, у відповідності з законом, виходячи з..., зважаючи на..., незважаючи на..., беручи до уваги вищезазначене і под.*

Функціонально маркованими одиницями постають специфічні усталені формули, вислови-кліше, що започатковують виклад з огляду пояснення мети чи наміру спілкування: *відповідно до, на додаток до, з огляду на, на підставі, з метою, при цьому, на виконання* та ін.

У документах офіційно-ділового стилю цілі речення набувають вигляду фразеологічного штампу, наприклад: *Заслухавши доповідь, збори ухвалюють...; власноручний підпис засвідчую; довідка видана для подання і под.* Наведені речення-штампи містять у своїй структурі так званий змінний компонент, наприклад: *Власноручний підпис Григорія Івановича Петренка свідчу; Довідка видана для подання у Відділення міліції Печерського району і под.*

Хоча фразеологізми офіційно-ділового стилю здебільшого позбавлені експресивно-емоційного забарвлення, у деяких офіційно-ділових документах, особливо це стосується документів високого, державного рангу, зустрічаються експресивно забарвлені висловлювання з піднесено-урочистим звучанням. Наприклад: *Захист Вітчизни є священний обов'язок кожного громадянина Української РСР* («Конституція (основний закон) Української Радянської Соціалістичної Республіки»); *Праця в Українській РСР є обов'язком і*

справою честі кожного здатного до праці громадянина за принципом: хто не працює, той не їсть. В Українській РСР здійснюється принцип соціалізму: від кожного за його здібністю, кожному – за його працею (там же).

Отже, в другій половині ХХ ст. посилилася уніфікація української мови, спрямована на максимальне наближення її до російської мови, тобто діловий стиль української мови було уніфіковано відповідно до російського зразка ділового стилю.

На сьогодні в Україні склалася дещо схожа ситуація, яка спостерігалася у першій половині ХХ ст.: перед офіційно-діловим стилем постало багато подібних проблем щодо творення української офіційно-ділової лексики, використання усталених чи вироблених тих мовних штамів й кліше ділової лексики, які будуть нормативними відповідно до українських мовних традицій. Саме тому й необхідно скористатися кращими надбаннями мовної практики 1917 – початку 30-х рр. минулого століття, для того щоб уникнути повторення помилок і труднощів того періоду.

Список використаних джерел:

1. Білодід І. К. Розвиток мов соціалістичних націй СРСР. К. : Видавництво «Наукова думка», 1967. С.288.
2. Сучасна українська літературна мова. Стилистика / За заг. ред. І. К. Білодіда. К. : Видавництво «Наукова думка», 1973. С. 588.
3. Тименко Л. О. Масив лексики в текстах офіційно-ділового стилю української мови. *Вісник Львів.ун-ту*. Серія філологія. Львів, 2004. Вип. 34., Ч. П. С. 314–318.
4. Тименко Л. О. Розвиток лексики офіційно-ділового стилю української мови на початку ХХ ст. (1917–1933 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01–українська мова. К., 2007. С.23.

*Тур О. М., канд. філол. наук, доцент,
Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського*

СПОСОБИ УНІФІКАЦІЇ ДОКУМЕНТОЗНАВЧОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Питання про способи уніфікації термінології взагалі та документознавчої термінології як її складової в науковій літературі в цілому не розроблені. На наш погляд, способи уніфікації термінології наук документально-комунікаційного циклу є шляхом досягнення відповідності термінів усім встановленим вимогам. Ми вважаємо, що до способів уніфікації документознавчої термінології можна віднести такі: розроблення дефініцій понять, що використовуються у процесах документування; правова та лінгвістична експертизи законодавчо-нормативних актів у документально-комунікаційній сфері та зафіксованих у них термінів; складання тезаурусів. Усі названі поняття досить докладно досліджені в науковій літературі, хоча й не названі в якості способів уніфікації термінології.

Першим способом уніфікації документознавчої термінології є розроблення дефініцій понять. Оскільки терміни позначають певні поняття, що відображають предмети і явища дійсності, то з метою досягнення найбільшої ефективності документальної комунікації необхідно, щоб суб'єкти цього процесу розуміли їх зміст. Ця обставина зумовлює особливу значущість визначень (дефініцій) понять. З лінгвістичної точки зору визначення того або іншого поняття є загальною й абстрактною словесною формулою, в яку об'єднані всі особливості й суттєві ознаки цього поняття.

Іншим способом уніфікації термінології є експертиза нормативно-правових актів, що є чинними у сфері документальної комунікації. Термін «експертиза» походить від латинського від *expertus* – знавець, досвідчений. У загальному вигляді під експертизою розуміють застосування для дослідження тих чи інших питань спеціальних знань зі сфери науки, техніки, мистецтва і т. д. Останнім часом експертиза знаходить все більш широке застосування в житті